

Vanessa Matajč
Ecce homo

Janko Kos: NEZNANI PREŠEREN
 Cankarjeva založba, Ljubljana 1994

Leta 1843 je "Prešeren v pismu Stanku Vrazu zagrenjen in razočaran, kakršen je postal v tem času, zapisal, da se je njegovo ime 'v slovenskem svetu izgubilo'." Sicer bistrovidni mož se je, "kot vsi vemo", v tej misli krepko uštel. Že leta 1844 je Bleiweis "z uvedbo v Novice Prešerna postavil pred najširšo slovensko javnost /.../". S tem se začenja proces mitologizacije. V kontekstu slovenskih nacionalnih travm in nazorskih opredelitev posameznikov so mit konstituirale različne interpretacije tem in motivov Prešernove poezije, pa tudi pričevanj o njegovi osebnosti in življenju. Prešernoslovje je torej kljub znanstvenim težnjam, paradoksalno ali pa tudi ne, sodelovalo v mitologizaciji tako, da se je zelo hitro polariziralo na dva tipa poznavalcev: na (starejše) klerikalno odklonilne in (sodobnejše) liberalno afirmativne interprete. V tem okviru skuša biti Janko Kos znanstveno resnicoljuben oziroma radoveden brez predsodkov, kar mu med omenjenimi interpreti podeljuje precej izjemno vlogo.

Težnja po znanstveni objektivnosti v rekonstruiranju Prešernove biografije in analize osebnosti je sicer naraščala, kljub temu pa je slovenska literarna zgodovina ohranjala "temna mesta", ki se pokažejo v razmerju med Prešernovim življenjem in delom. To pomeni, da so se določena dejstva Prešernove biografije bodisi zamolčevala bodisi pozitivno preinterpretirala. Iz kakšnih razlogov?

Še vedno se zdi precej relevantno Pirjevčevo razmišljanje o Slovencih, ki s(m)o svojo nacionalnopolitično nesamostojnost premagovali tako, da s(m)o svoja hrepenenja projicirali v literaturo. Ta je prevzela nase vlogo nacionalnega mita in zato tudi pogojevala idealizacijo svojih akterjev. Drugi

razlog, ki je bržkone povezan s prvim, je še vedno precej živa romantična predstava o pesniku. Romantični nazor posameznikovo življenje dojema kot nepreklicno nasprotje med stvarnostjo in idealom, česar se pesnik kot poosebitev romantičnega duha jasno zaveda in se po logični posledici vdaja obupu. Morda je za okolico zato skrajno neznosen, a ga to ne prizadene v njegovem pesniškem poslanstvu, saj le-to izgrajuje lepa notranjost. Zaradi produktov te lepe notranjosti (romantične subjektivitete) so lahko zgodovinska dejstva pesnikovega življenja še tako sitna, pa jih vseeno razumemo kot izraz plemenitega pesniškega obupa nad objektivno stvarnostjo. Zato avtomatično idealiziramo njegovo empirično biografsko gradivo. Tipičen slovenski primer takšnega početja je Prešernovo življenje izpod peresa pokojne Ilke Vaštetove; brezupna in v svoji sentimentalnosti komaj še berljiva idealizacija. Dosti bolj resnicoljubna je Slodnjakova biografija *Neiztrohnjeno srce*, čeprav še nedvomno spada v takšno literarno zgodovino, ki tudi sama postaja iniciator mitologizacije, v kateri se ustvarja "velika zgodba".

Tovrstno "znanstvenost" je v sodobnejšem času začela razkrinkavati epistemologija, ki je paralelno z novim historicizmom če že ne ukinila, pa vsaj omajala pomembnost "velikih zgodb". V tem kontekstu je nastala tudi nova Kosova knjiga. Ker se zdi, da se je v sodobnem kulturnopolitičnem (in čisto političnem) dogajanju na Slovenskem mitična vloga Pesnika nekoliko zmehčala, bi ob *Neznanem Prešernu* niti ne mogli reči, da gre za demitologizacijo. Zagotovo pa to besedilo prinaša vsestransko neobremenjeno in kritično interpretacijo tistih razpoložljivih dejstev Prešernove biografije, ki so bila v sto petdesetih letih deležna najočitnejših potvorb.

Ta dejstva Kos razvrsti v pet poglavij: o Prešernovi erotiki, odnosu do religije, družbenem položaju, Prešernovem pojmovanju pesniškega poslanstva ter o političnem nazoru. Pri tem si avtor pomaga z biografsko in psihološko metodo in z izsledki psihoanalize. V besedilu se vzajemno interpretirata empirično biografsko gradivo ter fiktivna "stvarnost" tem in motivov v Prešernovi poeziji.

V sferi Prešernove erotike odkriva Kos nevrotično spolno dispozicijo, ki jo povezuje z izvirno interpretiranim "ribniškim doživljajem". Ta naj bi pomenil nič več in nič manj kot odkritje možnosti samozadovoljevanja, ki je bilo za dečka iz konzervativnega, asketsko pobožnega in erotiko zavračajočega okolja šokantno in pozneje vzrok za pomanjkanje samozvesti pri navezovanju ljubezenskih stikov oziroma kar beg pred njihovo konkretizacijo (to prisopodablja izjalovljena zaroka z gospodično Khlunovo). Problem je videti paradoksalen, saj Prešeren upravičeno velja za najbolj

"ljubezenskega" izmed evropskih romantičnih pesnikov. Kos ga razrešuje z vpletom mehanizma želje in protiželje, po katerem subjekt goji veliko poželenje po idealnem spolnem objektu, vendar že sama izbira *idealnega* objekta vnaprej preprečuje erotično konkretizacijo. Razmerje z Ano Jelovškovo sicer učinkuje kot erotična izpolnitev, vendar z napako: Ana ni obveljala za ljubljeno žensko, kaj šele za ljubezenski ideal. Najbrž ji ni zato v množici Prešernove ljubezenske poezije posvečena niti ena samcata pesmica.

Za pretežno liberalno orientirano prešernoslovje je bil pesnikov odnos do (krščanske) religije in Cerkve nesporen: opisovali so ga kot frajgajsta, kar je večinoma sicer tudi bil, vendar so ob tem pozabljali, da je izšel iz strogo katoliškega rodu, ki je premogel lepo število duhovnikov. Med ljubljanskim šolanjem in v vzdušju predmarčnega Dunaja je Prešeren resda sprejel svobodomiselne nazore ter v zasebni korespondenci, pogovorih (kot jih povzema memoarska literatura) in tudi poeziji izpričeval z razsvetljsko mentaliteto podprt ateizem, hkrati pa določene izjave kažejo, da je njegovo razmerje do vere ostajalo ambivalentno. *Sonetje nesreče* v Kosovi interpretaciji odslkavajo posameznikovo duhovno stisko v breztemeljnem svetu brez transcendence, ki bi nudila varno gotovost in osmislila tudi trpljenje. V čisti imanenci utemeljenemu nesrečnemu svetu nasprotuje nostalgija po svetu krščanske tradicije, kamor pa se pesnik ni mogel vrniti. Občasno sicer izgrajuje "samozadosten svet romantične svobodomiselnosti, ki verjame v svojo estetsko utopijo", v možnost samouresničitve avtonomnega in absolutnega pesniškega subjekta (*Sonetni venec*), vendar se vera v tak svet že okrog leta 1835 temeljito omaje. Ob tem znova oživi nezavedna nostalgija po osmišljujočem krščanskem svetovnem nazoru, ki jo po Kosovem mnenju pokaže *Krst pri Savici*, pa tudi dikcija številnih drugih pesmi. Svobodomiselnost se sicer ohranja, vendar v tem kontekstu postaja sinonim za mazohizem. "Tragična razpetost med dve nasprotujoči si duhovni načeli" naj bi bila torej tista, ki določa "dinamiko Prešernovega pesniškega sveta".

Prešernov družbeni položaj je vse bolj določal propadel poskus družbenega vzpona, ki ga Kos tudi natančno oriše. Porazu je botrovala Prešernova utopična misel, da si bo ugled in položaj v meščanskih krogih pridobil s svojo pesniško kvaliteto, pri tem pa je pozabljal, da se je poprečen slovenski meščan, žalibog, zanimal za vse kaj drugega kot za (slovensko) poezijo. Trezna trgovska družina Primicovih je to seveda sprevidela, tako da se je tudi možnost socialnega vzpona prek poroke s premožno meščanko izjalovila. Zavest o družbenem porazu si je Prešeren tolažil z ždenjem po gostilnah, tako želeni javni ugled pa si je, kot nam je

znano, začel pridobivati šele po smrti.

Nasprotje med dejanskim in željo je sicer imelo tudi pozitivne posledice. Prešernova ustvarjalna volja, ki je postala tudi eksistencialna nuja, po Kosovem mnenju nastaja iz "preseganja sveta stvarnih izkušenj" s pomočjo želje, domišljije ali utopične predstave, s čimer se ustvarja "estetska izmišljija", "umeten protisvet", ki pa zaradi izjemno dodelanega verbalnega izražanja, sinteze "pomenske, logične in estetske plati" učinkuje kot "popolna estetska resničnost".

Podobno velja za Prešernove politične refleksije, ki jih je sicer malo; drobce tovrstnih nazorov je najti v zasebni korespondenci ter občasno v njegovi poeziji. Tu nastopa kot liberalni svobodomislec, predvsem pa kot svojevrsten interpret slovenske nacionalne in politične zgodovine. Čeprav njena dejstva predela s pomočjo omenjene pesniške domišljije, naša sodobnost potrjuje vizionarski pomen teh predstav. Opevanje karantanske svobode, samostojnosti, moči in slave je, vsaj kar se tiče samostojnosti, postalo preroško, tako kot tudi dolgoročno bistrovidno odklanjanje Vrazovega ilirizma in širšega panslavizma. Vendar kljub daljnosežnim političnim nazorom razen sodelovanja v črkarski pravdi ni bil dejaven politik. (Sodobni slovenski kulturniki večinoma nočejo slediti svetlemu zgledu.)

Oznako *Neznana Prešerna* sklepamo s pomočjo Paula Veyna. Ta klasik epistemologije zgodovinskih ved je nekoč zatrdil, da "fakti ne obstajajo", temveč jih vzpostavljajo diskurzi. Tega radikalističnega stališča Kosovo delo sicer ne izpeljuje, saj se naslanja na dokumentarno gradivo, vendar ob tem prikaže, kako so pri Prešernu diskurzi dejansko "ustvarjali" biografska dejstva z nazorsko prirojenimi interpretacijami. Tudi *Neznani Prešeren* je neizogibno interpretativen, vendar zastopa tisto vrsto interpretacije, ki se ne boji biti "bogoskrunska".